

SON HAÇLIYI KOVMAK: MEMLÛKLERİN ARVAD ADASI'NI FETHİ VE DOĞU AKDENİZ GÜVENLİK POLİTİKASI

Kazım UZUN*

Öz

Memlûk Devleti'nin 1250 yılındaki kuruluşunu takip eden neredeyse yarım asırlık süre zarfındaki en önemli meselelerden birisi Haçlılarla mücadeleydi. Buna bağlı olarak, devletin ilk yarım yüzyılında saltanat makamına geçen sultanların önemli bir kısmı bu meseleyle ilgilendi veya ilgilenmek durumunda kaldı. Nihayet XIII. yüzyılın son on yılına gelindiğinde Haçlılar mağlup edilerek Suriye ana karasından çıkarıldılar. Ancak Tartûs'un hemen karşısında ve ana karaya oldukça yakın bulunan Arvad Adası ve buradaki müstahkem kale Templier Şövalyeleri çoğunlukta olmak üzere bazı Haçlıların sığındığı yer haline geldi. Adadaki Haçlılar fırsat buldukça Suriye kıyı şehirlerine saldırılar düzenledi, katl ve yağma yapmaya çalıştı ve doğu Akdeniz ticareti açısından bir tehdit oluşturdular. Bu şekilde geçen yaklaşık on yılın ardından Memlûkler Suriye'de İlhanlılarla mücadele ettikleri sırada Arvad Adası'na bir sefer düzenlemeyi gerekli gördü ve yapılan seferle birlikte adayı fethettiler. Arvad Adası'na düzenlenen sefer Haçlıların doğudaki son bakiyelerini temizleme amacının yanı sıra Memlûklerin Doğu Akdeniz'i güvenli hale getirme politikalarıyla yakından ilgilidir. Bu çalışma Memlûklerin Arvad Adası fethini ortaya koymaya ve bu fethin Memlûklerin Doğu Akdeniz politikası açısından işlev ve önemini izaha hasredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Memlûkler, Arvad Adası, Haçlılar, İlhanlılar, Akdeniz*

Abstract

Expelling the Last Crusader: The Mamluk Conquest of Ruad Island and Its Impact on Eastern Mediterranean Security

For the Mamluks, one of the most important issues in the almost half-century following their foundation in 1250 was the struggle against the Crusaders. Accordingly, a significant number of the sultans who came to power in the first half-century of the state dealt with or had to deal with this issue. By the last decade of the 13th century, the Crusaders were defeated and expelled from mainland Syria. However, Ruad (or Arwad) island and its fortified fortress, located just across Tortosa and quite close to the mainland, became a refuge for some Crusaders, mostly the Knights of

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE. E-posta: kazim.uzun@ege.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0302-5863.
(Makale Gönderim Tarihi: 29.10.2024 - Makale Kabul Tarihi: 21.12.2024)

Templar. The Crusaders on the island attacked the coastal cities of Syria whenever they had the opportunity, murdered and pillaged, and posed a threat to Mediterranean trade. After about ten years in this way, the Mamluks deemed it necessary to organize an expedition to Ruad Island while they were fighting the Ilkhanids in Syria, and they conquered the island with the expedition. However, the expedition to Ruad Island was closely linked to the Mamluks' policy of securing the eastern Mediterranean, as well as their aim of eliminating the last remnants of the Crusaders in the east. This study is dedicated to revealing the Mamluk conquest of Ruad Island and explaining the role and significance of this conquest in terms of the Mamluks' Eastern Mediterranean policy.

Keywords: *Mamluks, Ruad / Arwad Island, Crusaders, Ilkhanates, Mediterranean*

Giriş

Yaklaşık bir buçuk asra yaklaşan doğudaki Haçlı varlığının ardından Memlûk Devleti'nin 1250 yılındaki kuruluşu da yine bir (VII.) Haçlı seferi sonrasında gerçekleşmişti. Öyle ki birer Eyyübî askeri olarak memlûklerin bu sefer karşısında ortaya koydukları cesaret ve Haçlılara karşı verdikleri mücadele hem seferin akıbetini belirlemiş hem de Memlûk Devleti'nin kuruluş süreci açısından hızlandırıcı bir etki yapmıştı¹. Devletin kuruluşunu takip eden yaklaşık on yılın ardından tahta geçen el-Melikü'z-Zâhir Baybars'ın takip ettiği siyaset içerisinde Haçlılarla mücadele önemli bir yer teşkil ediyordu. Zira 1260 sonrasında Memlûk Devleti'nin varlığı ve çıkarları açısından sorun oluşturan iki ana unsur Haçlılar ve Moğollardı. Bunların yanı sıra Lusignan Hanedanı'nın hâkimiyetindeki Kıbrıs Adası'ndaki Haçlılar ve Çukurova'daki Ermeni Krallığı Memlûklerin, özellikle Moğollar ve ana karadaki Haçlılarla savaş veya mücadeleleri sırasında daha tehlikeli hale gelebiliyorlardı. Kıbrıs'taki Haçlıların Memlûk deniz ticaretini engellemeye veya zarar vermeye dönük teşebbüsleri fiilî anlamda Memlûklere zarar vermekle kalmıyor aynı zamanda sürekli hazırda bekleyen stratejik bir tehdit olarak da işlev görüyordu.

el-Melikü'z-Zâhir Baybars, saltanat süresi boyunca doğrudan Haçlı karşıtı bir politika izledi. Büyük Sultan Haçlılar bölgeden çıkarılmadan veya tamamen kontrol altına alınmadan Moğollarla etkin bir mücadelenin sürdürülemediğini farkındaydı. Öyle ki onun döneminde zaman zaman Haçlılarla yapılan bazı saldırmazlık antlaşmalarının Moğol – Haçlı yakınlaşması dolayısıyla bozulması Sultan Baybars'ın söz konusu politikasının doğruluğunu teyit etmektedir². Nihayet Sultan Baybars 1265 yılında Kaysariya, Hayfa ve Arsuf'u; 1266 yılında Safed, Hüneyn, Tibnin (Toron), Remle'yi; 1268 yılında Yafa, Şakif (Beaufort) Kalesi ve Antakya'yı; 1271 yılında Safita, Kal'âtü'l-Hısn, Akkar, Karin (Montfort) kalelerini ve 1275 yılında da Kusayr Kalesi'ni Haçlıların elinden almayı başardı. Böylece sadece kıyı şeridindeki bir hatta sıkışmak zorunda kalan Haçlıların Suriye'nin iç bölgeleriyle bağı tamamen kesilmiş oldu. Bununla birlikte, Suriye kıyı hattının büyük bölümü ve buradaki önemli bazı şehirler hâlâ Haçlıların elinde bulunmaktaydı. Tahta çıkışının ardından Sultan Kalavun da Sultan Baybars'ın benzer bir politika takip etti. Sultan Baybars'ın ölümünü takip eden

¹ Bkz. Uzun 2021, s. 727-46.

² el-Melikü'z-Zâhir Baybars dönemindeki Memlûk - Haçlı ilişkilerine dair bkz. Aktan 1999, s. 416-22; Ayaz 2015, s. 34-5; Özbek 2018, s. 40-62.

birkaç yıllık süreçte Haçlılar nispeten rahat bir nefes almışlardı. Bu sırada Moğollar Suriye'de varlık gösterme girişimlerinde bulundularsa da Sultan Kalavun Hıms yakınlarında onları yenmeyi başarmış (1281) ve tekrar Fırat'ın doğusuna çekilmek mecburiyetinde bırakmıştı. Böylece Haçlılarla mücadele yeniden başladı. Sultan Kalavun 1285 yılında Merkab Kalesi'ni, 1287'de Lazkiye'yi ve 1289 yılında da Trablus'u ele geçirmeyi başardı. Trablus'un kaybı endişeye düşen Haçlıları barış istemeye sevk etti ve Memlûklerin bu talebi kabul etmesine rağmen, kısa süre sonra antlaşmayı bozan taraf Haçlılar oldu. Bunun üzerine Sultan Kalavun Haçlılara son darbeyi indirmek üzere tekrar Kahire'den çıktı. Ne var ki kısa süre sonra rahatsızlanan Sultan 4 Kasım 1290'da hayatını kaybetti. Onun ardından tahta çıkan oğlu Halil ise babasının yarım kalan seferini tamamlamak niyetindeydi. Birkaç aylık gecikmenin ardından Memlûk ordusu 1291 yılının Nisan başında Akka önlerine ulaştı. Neredeyse iki aya yaklaşan kuşatma ve mücadelelerin ardından Akka düştü. Akka'yı, buraya bağlı daha küçük şehir ve kaleler Sür, Sayda, Tartûs (Antartus), Beyrut, Aslis ve Cübeyl takip etti. Memlûklerin bu fetihleri artık Suriye ana karasının bütünüyle Haçlılardan temizlendiği anlamına geliyordu.

1291 yılındaki söz konusu son fetihlerle birlikte, Suriye'deki Haçlılar ve bunların bir kısmını teşkil eden Tepmler şövalyelerinden hayatta kalanlar bölgeden ayrılmak mecburiyetinde kaldılar. Ana karadan ayrılabilen Haçlıların bir kısmı ilk etapta Kıbrıs'a geçerken, vaktiyle çoğunlukla Akka, Aslis ve Tartus'ta (Antartus/Tortosa) yerleşmiş olan Templier şövalyelerinden oluşan başka bir grup Haçlı da Tartus'un karşısındaki Arvad Adası'na geçti. Ana karaya oldukça yakın bulunmasına rağmen Haçlılar yaklaşık on yıl kadar bu adada varlık gösterdiler ve burayı ana karaya yapılan saldırılar için bir üs olarak kullandılar. Nihayet on yılın ardından ada Memlûkler tarafından fethedilerek buradaki Haçlı varlığına son verildi. Bu çalışmada Arvad Adası'nın fetih süreci ve bunun Memlûklerin Suriye ve Doğu Akdeniz'deki güvenlik politikalarıyla ilgisi tespit ve tayin edilmeye çalışılmıştır.

Arvad veya Ruad (Arados) Adası Suriye'nin Tartûs şehrinin karşısına denk düşen bir konuma sahip olmakla beraber ana karadan yaklaşık üç kilometre uzakta bulunmaktadır. Farklı dönemlerdeki kayıtlar göz önüne alındığında Ada'nın yaklaşık iki bin ile üç bin arasında bir nüfusu barındırabildiği anlaşılmaktadır. Ada halkının temel geçim kaynağı denizcilik olmakla beraber, tarımsal faaliyet alanı yok denecek düzeydedir. Ayrıca içme suyunun temini Ada'daki önemli meselelerin başında gelmektedir. Tüm bunlarla birlikte Ada'nın eski çağlardan itibaren önemli ve stratejik bir yerleşim yeri olduğu ve bu önemini koruduğu anlaşılmaktadır³.

Müslümanlar Arvad Adası'nı Muaviye'nin Suriye valiliği döneminde fethettiler. Hatta ed-Dımaşkî (ö. 1327) Muaviye'nin adayı fethettiğini ve bu fethin, onun Akdeniz'deki (Bahrü'r-Rûm) ilk gazvesi olduğunu ifade etmektedir⁴. Bazı İslâm kaynaklarında⁵ *Konstantiniyye*⁶ karşısında bulunan Arvad Adası'nın 54 (673/4) yılında

³ Arvad Adası'nın tarihiyle ilgili olarak bkz. Strabo 1917, s. 257; Conrad 1992, s. 317 vd.; Hitti 1959, s. 53-4, 67; Allen 1853, s. 154-6.

⁴ ed-Dımaşkî 1866, s. 142.

⁵ Belâzürî (t.y.), s. 330; Hamevî (t.y.), I, s. 194.

fethedildiği kaydediliyorsa⁷ da el-Menbicî buranın 647/8⁸ ve Theophanes ise 648/9 yılında Muaviye tarafından feth ve tahrip edildiğini belirtmektedirler ki makul olan tarihler bunlar veya bunlardan birkaç yıl sonrasıdır⁹.

Müslümanların hâkimiyetinin adada bir devamlılık kazanması ilerleyen yüzyıllarda Arvad Adası hakkındaki haberlerin azalmasına sebep olmuş gibi görünmektedir ki bu tabiidir. Bununla birlikte, öyle anlaşılıyor ki Ada Emevî ve Abbâsî devirlerinde tarihî kimlik ve fonksiyonuna uygun olarak denizcilik faaliyetlerinin sürdürüldüğü önemli yerlerden biri olmaya devam etmiştir. Hatta kendi devirlerinde Tolunoğullarının iki büyük tersanesinden birinin burada olduğu düşünülmektedir¹⁰. Mısır ve Suriye tersaneleri için gerekli kerestenin büyük oranda Anadolu'dan sağlandığı göz önüne alındığında bu durum makul bir görüntü arz etmektedir. Ada'nın ele geçirildiği süreçte tahrip edildiğine dair haberlere işaret edilmişti. Bununla birlikte eserini 1154'te tamamlayan İdrisî ise Arvad Adası'nda oldukça büyük, gösterişli ve kapısı demirden yapılmış muazzam bir kilisenin varlığından bahsetmektedir¹¹. Dolayısıyla Ada zaman zaman bazı tahribatlara uğramış ve nüfussuzlaştırılmışsa bile, öyle anlaşılıyor ki bu durum çok sürmemiş ve yeniden meskûn hale gelerek önemini korumuştur.

Arvad Adası'nın Müslümanların elinden çıkışı Haçlıların 1099 yılında bölgeye ulaşmasıyla oldu. Kudüs başta olmak üzere bölgedeki diğer bazı şehir ve kaleler gibi Ada da Haçlıların eline geçti ve uzun süre Haçlı kontrolünde kaldı. Öyle ki aynı gücün hâkimiyetinde kalışı yine burayla ilgili kayıtların azalmasına neden olmuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, Arvad Adası'nın stratejik önemi özellikle kırılma süreçlerinde daha görünür hale gelmiş ve Ada'ya ilişkin kayıtlar kaynaklarda kendisine yer bulmuştur.

Sultan Selahaddin Eyyübî 1179 yılında Haçlılarla mücadeleleri kapsamında Suriye taraflarına bir sefer düzenlemişti. Haçlılar ise yakın zamanda Beytülâhzân diye anılan yerde¹² bir kale inşa etmişlerdi. Bu kalenin yapımını diplomatik yollarla engelleyemeyen Sultan Selahaddin bölgede Haçlılar üzerine akınlar yapılmasını emretmişti. Bu sırada, aynı zamanda Dımaşk valisi de olan Sultan'ın yeğeni Ferruḥşâh, Kudüs Kralı IV. Baudouin ve Onfroi de Toron kumandasında bir Frenk birliğini yenilgiye uğrattı. Bu zaferin de tesiriyle Sultan Selahaddin Beytülâhzân Kalesi'ni kuşatmaya karar verdi ve Mısır'daki destek kuvvetlerini bölgeye çağırdı. Sultan'ın Mısır'dan çağırdığı birlikler yalnızca kara kuvvetleri değildi. Aynı zamanda Mısır donanması da denizden

⁶ Tartûs (veya Anti-Arados = Antarados = Antartus / Tartûs) vaktiyle I. Konstantin tarafından imar edildiğinden, şehir bir dönem "Konstantia (Constantia)" adıyla da anılmıştı. Ancak bu isim kalıcı olmadı ve şehir Antarados adıyla anılmaya devam etti. Dolayısıyla buradaki *Konstantiniyye* ifadesinin İstanbul ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Bkz. Honigmann – Bosworth 2000, s.309; Conrad 1992, s. 324-25.

⁷ Belâzürî (t.y.), s. 330; Hamevî (t.y.), I, s. 194.

⁸ Kaynak'ta "*Osman'ın [hilafetinin] üçüncü yılında*" şeklinde zikredilmiştir.

⁹ el-Menbicî 1986, s. 55-6; Theophanes 1997, s. 478-9; ayrıca bkz. Honigmann – Bosworth 2000, s. 309; Özeydin 2011, s. 116.

¹⁰ Mu'nis 1987, s. 287.

¹¹ İdrisî 2002, s. 375.

¹² Taberiye Gölü'nün kuzey yönünde ve göle yakın bir mevki.

destek sağlamak ve Haçlılar üzerinde bir baskı oluşturmak için bölgeye çağrıldı¹³. Suriye açıklarına gelen Mısır donanması Arvad Adası'nda konuşlandı ki Willermus Tyrensis'in de ifade ettiği üzere, hem Ada hem de buradaki liman onlar ve gemileri açısından oldukça işlevseldi¹⁴. Sultan Selahaddin Haçlılarla mücadelesini sürdürürken Arvad Adası'ndaki donanma ondan gelecek emirleri bekliyordu. Bu sırada, bu askerlerden bazıları Tartûs limanı yakınında bir evi yakıp bazı Frenkleri de yaraladı. Anlaşılan verilen gözdağı işe yaramıştı. Her ne kadar bunların çok büyük zararlar olmadığını kaydetse de Willermus Tyrensis, donanmanın bölgeye gelişi ve askerlerin Ada'ya çıkışının bile halkın dehşete düşmesine yettiğini ifade etmekten geri kalmaz¹⁵. Bu sırada Sultan Selahaddin de Ağustos 1179'da Beytülhân Kalesi'ni ele geçirmeyi başarmıştı. Kısa süre sonra onun emriyle donanma Mısır'a geri döndü.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin 1179 seferi sırasında Arvad Adası'nı stratejik bir üs olarak kullanması adanın özellikle kritik süreçlerdeki işlevine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Mısır donanması tabii olarak ana karadaki limanlardan birine de demirleyebilir ve aynı işlevi buradan da görebilirdi. Ancak bu dönemde bölgedeki kıyı şehirlerinin pek çoğunun Haçlıların elinde bulunması bu ihtimali kısıtlıyordu. Buradaki limanların biri ele geçirilmek suretiyle bu ihtiyaç karşılanırsa bile ana karadaki Haçlıların ani bir baskınla donanmayı yakma veya batırma riski son derece yüksekti. Arvad Adası'ndaki donanmanın ihtiyaç anında ana karaya müdahale edecek kadar yakın, ancak aynı zamanda yukarıda bahsedilen risklerden uzakta bulunması burayı tam bir harekât üssü haline getiriyordu ki Sultan Selahaddin de Ada'nın bu özelliğinden istifade etmişti.

Kudüs'ün fethinin müjdeleyicisi olarak da nitelenen Beytülhân zaferinden birkaç yıl sonra, bilindiği üzere, 1187 yılında Hittin Savaşı gerçekleşti. Selahaddin Eyyûbî bu savaştan yaklaşık iki ay sonra Kudüs'ü ele geçirmeyi başardı. Diğer pek çok Haçlının yanı sıra Kudüs Kralı Guy de Lusignan da Sultan'ın elindeki esirlerden biriydi. Bir süre esir tutuktan sonra Sultan Selahaddin, deniz yoluyla bölgeden ayrılması şartıyla 1188 yılında onu serbest bıraktı. Willermus Tyrensis'in tarihine yazılan anonim zeyillerden birine göre, Guy de Lusignan bölgeden ayrıldı, ancak batıya gitmeyip Arvad Adası'na geldi. Ne var ki burada bir süre kaldıktan sonra tekrar Suriye'ye geri dönecekti¹⁶.

Anlaşıldığı kadarıyla Mısır donanmasının 1179 yılında Arvad Adası'na çıkışı buranın yeniden kalıcı olarak Müslümanların eline geçtiği anlamına gelmiyordu ki Selahaddin Eyyûbî'nin bu dönemde doğrudan böyle bir planı olduğuna işaret eden herhangi bir kayda da rastlanmamıştır. Bu sefer sürecinde ve sonrasında Ada'da kısa süreli bir Eyyûbî hâkimiyeti söz konusu olmasına rağmen, 1188 yılında Guy de Lusignan'ın Ada'ya gelişine bakılırsa, bu durum çok uzun süreli değildi. Takip eden uzun yıllar boyunca Arvad Adası'yla ilgili kayıtların azalması ve herhangi bir değişikliğe işaret eden haberlerin bulunmamasından anlaşıldığı kadarıyla, yaklaşık bir yüzyıl sonra

¹³ Şeşen 2000, s. 102-5; Gibb 1969, s. 581.

¹⁴ Willermus 1943, s. 448.

¹⁵ Willermus 1943, s. 448-9.

¹⁶ *The Old French* 2016, s. 77.

Memlûklerin doğrudan buraya yönelik seferine kadar Ada Haçlıların hâkimiyetinde olmaya devam etti¹⁷.

Yukarıda Memlûk Devleti'nin kuruluşunu takip eden yarım yüzyıllık süreçte Haçlılar ile Moğolların ve onlara karşı verilen mücadelelerin Memlûklerin temel meselesi olduğuna işaret edilmiş ve bu yarım yüzyıldaki Memlûk sultanlarının söz konusu iki unsura karşı politikalarına genel hatlarıyla değinilmişti. İşaret edilen politikalar doğrultusunda Sultan Baybars ve Sultan Kalavun'un yoğun çaba ve gayretleriyle Haçlı meselesi büyük oranda halledilmiş ve Sultan Eşref Halil'in 1291 yılında başta Akka olmak üzere Sûr, Sayda, Beyrut, Tartûs (Antartus) ve Cübeyl'i peş peşe ele geçirmesiyle Suriye'deki Haçlı varlığına tamamen son verilmişti.

Sultan Eşref Halil'in, 1291 yılında Haçlıların Suriye'de tek kalan büyük ve güçlü merkezlerinden Akka'yı kuşatması ve ele geçirmesi şehirdekiler başta olmak üzere bölgedeki tüm Haçlılar üzerinde bir şok etkisi yarattı. Öyle ki kuşatma sırasında bizzat şehirde bulunan ve şehri savunan Hospitalier şövalyelerinden Üstat John of Villiers, kuşatmadan sonra kaçıp gelebildiği Kıbrıs'tan, yine aynı tarikata mensup St Gilles'teki Büyük Üstat William of Villaret'e yazdığı ve Akka'nın düşüşünü haber verdiği mektubunu şöyle bitiriyordu: "...kalplerimiz elem ve bedenlerimiz acı içinde"¹⁸. Akka'nın kuzeyinde bulunan diğer daha küçük şehirlerdeki Haçlılar Üstat John of Villiers'in kederini paylaşmakla kalmıyor, endişe ve korkuları her geçen gün artıyordu. Zira Akka'nın dahi düşmesi, kuzeydeki bu şehirlerin Memlûk kuvvetleri karşısında dayanamayacağına en açık göstergesiydi. Akka'nın ardından Memlûk kuvvetleri henüz bu şehir ve kalelere ulaşmadan önce dahi, yükselen panik havası sayesinde Memlûk korkusu buraları fethetmeye başlamıştı. Öyle ki İbn Tagriberdi, Haçlı kalelerinin birer birer ele geçirildiğine dair haberlerin Tartûs halkına ulaşması üzerine onların denize açılarak Arvad Adası'na kaçmaya başladıklarını kaydetmektedir¹⁹.

Akka kuşatmasına bizzat katılmış olan Baybars el-Mansûrî ve Ebû'l-Fidâ Haçlıların Suriye'den çıkarılması ve bir kısmının Arvad Adası'nda toplanmasının ardından dikkat çekici bir hususa işaret eder. Baybars el-Mansûrî Suriye sahillerinden kaçarak Ada'ya gelen Frenklerin burada yerleştiklerini, Ada'yı surla çevrelediklerini ve tahkim ettiklerini ifade etmektedir²⁰. Aslında Arvad Adası'nı çevreleyen surların eskiden beri var olduğu bilinmektedir. Müellifin işaret ettiği husus öyle anlaşılıyor ki Ada'da sayılarının artması üzerine Frenklerin bu surları onarmaları ve güçlendirmeleridir. Bu malumat Frenklerin burayı, canlarını kurtarmak için kaçarken sığındıkları geçici bir yer olarak görmediklerine işaret ediyor olması bakımından önem arz ediyor. Hatta giriştikleri işin kapsamı göz önüne alındığında büyük olasılıkla Frenkler, gelecekte düzenlenmesi muhtemel bir Haçlı seferi sırasında epey avantaj sağlama ihtimali bulunan, ana karaya oldukça yakın bu üssü kaybetmeme düşüncesiyle de hareket etmiş gibi görünüyorlar. Zira *Outremerin* kaybı henüz bu kadar tazeyken, iki yüzyıldan beri bir şekilde var oldukları bu

¹⁷ Krş. Stewart 2006, s. 1049; Halef 2020, s. 81-2.

¹⁸ Mektup için bkz. *Letters* 2016, s. 166.

¹⁹ İbn Tagriberdi 1992, s. 9.

²⁰ Baybars el-Mansûrî 2010, s. 366; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 387; ayrıca bkz. İskenderânî 1970, s. 123; İbnü'l-Verdî 1969, s. 358;

coğrafyanın bütünüyle ellerinden çıkmasını hemen kabullenemeyişleri son derece anlaşılır bir durum olsa gerektir.

Suriye sahillerinden çıkarılan Haçlıların daha büyük kısmı ilk etapta Kıbrıs'a kaçarken önemli bir bölümünü Templar Şövalyelerinin teşkil ettiği diğer bir grup ise Arvad Adası'nda toplanmıştı. Ada'yı kendileri için daha güvenli hale gelecek şekilde tahkim eden bu Haçlılar öyle anlaşılıyor ki bir süre gelişmeleri takip edecek ve Memlûklerin sıradaki hamlesini bekleyeceklerdi. Bir süpürme harekâtıyla Haçlıları Suriye'den tamamen çıkartan Sultan Eşref Halil dikkatini Arvad Adası'ndan önce, vaktiyle hem Haçlılarla hem de Moğollarla Memlûkler aleyhine işbirliği yapmaktan çekinmemiş kuzeydeki bir diğer düşman Ermeniler üzerinde yoğunlaştıracaktı. Takip eden yıl (1292) yeni bir sefer düzenleyerek Rum Kale üzerine yürüdü²¹ ve burayı da ele geçirdikten sonra bir kez daha muzaffer bir sultan olarak Kahire'ye döndü. Bir yıl sonra bu kez doğrudan Sis üzerine yürümeye karar veren Sultan Halil, bu sefer için Dımaşk'a kadar geldi. Ancak onun bu hareketinden haberdar olan Ermeni Kralı af dileyerek Besni, Maraş ve Tell Hamdün'u teslim edip barış istedi. Teklifi kabul eden Sultan Halil, daha sonra Kahire'ye döndü²². Bu sırada Sultan'ın, bir donanma hazırlanma emrini vermiş olması ve Moğollar karşıtı söylemi yeniden yükseltmesi Ermeni meselesini hallettikten sonraki planlarının muhtemelen Arvad ve Kıbrıs adalarıyla ve aynı zamanda Moğollarla mücadeleyle ilgili olduğuna işaret ediyor olmalıdır²³.

Sultan Eşref Halil 1293 yılının Aralık ayında öldürüldü. Onun ölümüyle birlikte başlayan ve birkaç yıl boyunca devam eden siyasi istikrarsızlık süreci Memlûklerin diğer düşmanları gibi, Kıbrıs ve Arvad Adası'ndaki Haçlılar açısından da bir rahatlama imkânı ve yeni girişimler için fırsatlar yarattı. Arvad Adası'nın tahkimatlarını güçlendirmeleri ve Memlûk tahtındaki siyasi kriz sayesinde kendilerini daha güvende hisseden hem buradaki hem de Kıbrıs'taki Haçlılar yeniden bir takım faaliyetlere girişecekti. Memlûklerin yaşadığı siyasi kriz yalnızca Haçlılar için değil, kısa süre önce İlhanlı tahtına geçen Gazan Han için de teşvik edici bir işlev gördü. Suriye'ye yürümeden bir yıl önce Gazan Han, daha önceki bazı İlhanlıların yapmaya çalıştığı üzere, Memlûklere karşı Batılı devletlerden destek almak için girişimlerde bulundu. 1298 yılında Fransa Kralı Philippe'e bir mektup yazdıysa da somut bir netice alamadı²⁴. Ancak yakaladığı fırsatı kaçırmak istemeyen Gazan Han harekete geçti ve Ermeniler ile Gürcülerin destek verdiği ordusuyla²⁵ 1299 yılının sonlarında artık Suriye'deydi. Buradan Kıbrıs Kralı'na, Templar şövalyelerinin üstadı James de Molay'a ve Hospitalier şövalyelerinin Büyük Üstad'ına mektuplar göndererek onları kendisiyle birlikte harekete davet etti. Söz konusu Haçlı liderleri²⁶ bir araya gelerek bir toplantı yaptılar, ancak eyleme dönüşen bir netice

²¹ Bkz. Gökhan 2024, s. 270-77.

²² Ebü'l-Fedâil 1983, s. 394-5; Nuveyrî 2004, XXXI, s. 213; Makrîzî 1939, s. 784.

²³ Irwin 1986, s. 81-2.

²⁴ Schmieder 1994, s. 332; Özgüdenli 2009, s. 228.

²⁵ Ebü'l-Fidâ 1997, s. 381; Riley-Smith 1967, s. 198; Stewart 2001, s. 136.

²⁶ Hospitalier şövalyelerinin Büyük Üstad'ı William de Villaret'in yerine tarikattan bir başkası vekâlet etmişti.

olmadı²⁷. Buna rağmen, Gazan Han aynı yılın Kasım ayı sonlarında bu liderlere aynı istekle ikinci bir haber daha gönderdi²⁸.

Bir yandan Moğol tehdidi yükselirken bir yandan da Haçlıların boş durmadığına dair haberler kayıtlara yansımıştır. Kaynaklar 1299 yılının Mayıs ayında, her birinde yaklaşık yedi yüz kişinin bulunduğu otuz gemiden oluşan çok kalabalık bir Haçlı donanmasının Beyrut kıyılarına yaklaştığını bildirmektedir. Verilen malumata göre, Haçlı askerleri yağma ve katillerde bulunmak üzere kıyıya yaklaştığı ve Müslüman askerler ile bölge halkının onlarla savaşmak üzere toplandığı sırada çok büyük bir rüzgâr çıktı ve Haçlılar kıyıya ulaşmayı başaramadılar. Üstelik rüzgârın şiddetinden bazı gemiler parçalanıp battı ve halk, bunlarda bulunup kıyıya vuran her şeyi ganimet olarak topladı. Ayrıca boğulmaktan kurtulan seksen Haçlı askerini de esir aldılar²⁹. İbnü'd-Devâdârî bu Haçlılara karşı Dımaşk'tan asker sevk edildiğine dair haberlerin geldiğini, ancak onların bu sırada zaten bölgeden ayrılmak zorunda kaldıklarını da bildirmektedir³⁰.

Bir yandan Batı'nın ve Haçlıların desteğini almaya çalışırken bir yandan da ilerleyişine devam eden Gazan Han, uzun yıllara yayılan İlhanlı mağlubiyetlerinin ardından 1299 yılının Aralık ayında Vadi el-Hazindâr Savaşı'nda Memlûkleri yenmeyi ve üç ayı aşkın süreyle Suriye'yi işgal altında tutmayı başardı³¹. Bu sırada, Batılı kaynakların verdiği malumata bakılırsa Gazan Han'ın girişimleri bir takım neticeler vermeye başlamıştı. Şayet haberler doğruysa Kıbrıs Kralı II. Henry yaklaşık yüz kişilik bir keşif birliğini dört gemiyle birlikte Betrûn'a gönderdi ki amaçları, yakındaki Niphin'e ulaşarak buradaki kaleyi tahkim edip arkadan gelecek asıl birlik için bir yer edinmekti. Ancak bu keşif birliği bölgeye ulaştıktan sonra buradaki Müslüman bir birlik tarafından baskına uğrayarak yenildi ve Kıbrıs'a geri dönmek zorunda kaldı³². Hemen aynı tarihlerde Kıbrıs'ta bulunan Haçlılardan Guy de Ibelin ve Antakyalı John liderliğinde ikinci bir keşif seferi Cübeyl (Biblos) kıyılarına çıkarma yaptı. Niyetleri burada, Moğollarla ittifak yapmış olan Ermeni Kralı ile buluşmaktı³³. Ancak hem bu sırada Gazan Han'ın Suriye'den aniden ayrıldığını³⁴ öğrenmeleri hem de yereldeki Müslüman birliklerin karşı harekâta geçmeleri dolayısıyla, bazı zayıflar vermekle beraber, bölgeden ayrılarak Kıbrıs'a döndüler³⁵.

Kaynaklar Haçlı liderlerinin 1300 yılının ilk aylarında yeni ve daha büyük bir donanma hazırlayarak bir kez daha harekete geçme yönünde karar aldıklarına dikkat çekmektedir. Bu kez planlanan sefer daha öncekilerden oldukça kapsamlıydı ve Kıbrıs

²⁷ Riley-Smith 1967, s. 199.

²⁸ Amadi 1891, s. 234-5; Bustron 1886, s.129-30.

²⁹ Nuveyri 2004, XXXI, s. 237; İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 12; Makrîzî 1939, s. 875; Salih b. Yahya 1898, s. 47-8.

³⁰ İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 12.

³¹ Reşîdüddin 2013, s. 277-82; Uyar 2012, s. 1-8; Sağlam 2017, s. 85-102.

³² Amadi 1891, s. 235-6; ayrıca bkz. Edbury 1991, s. 104.

³³ *Templar of Tyre* 2003, s. 155; Sanudo 2016, s. 385.

³⁴ Bu kritik süreçte Gazan Han'ın Suriye'den ayrılması hakkında bkz. Uzun 2023, s. 51-2.

³⁵ *Templar of Tyre* 2003, s. 155; Sanudo 2016, s. 385.

Kralı Henry başta olmak üzere James de Molay ve Hospitalierlerin Üstadı'nın katılımıyla gerçekleşecekti. Ayrıca bir Moğol elçisi ile Kral'ın kardeşi ve aynı zamanda Sur hâkimi olan Amaury de Lusignan da onlara katıldı. On altı veya on yedi büyük ve pek çok sayıdaki daha küçük gemiden mürekkep donanma Haziran'ın 20'sinde (1300) Mağusa Limanı'ndan ayrıldı. Ancak bu donanma Suriye kıyılarına değil Mısır'a yöneldi. Önce Reşid ve ardından İskenderiye kıyılarına gelen donanma buralarda bazı yağmalar yaptı. Alanya'dan Mısır'a gelen, Müslüman tacirlere ait bir gemiyi de yakarak mürettebatı öldürdükten sonra kuzeye yöneldi³⁶. Aynı şekilde Akka kıyılarına ulaşmış burada bir takım zararlara sebep olduktan sonra, yeniden denize açılan donanma Arvad Adası kıyılarına uğrayıp Tartûs'a geldi. Tartûs'ta yine bazı yağmalar yapan Haçlılar, burada ayrıca bir Müslüman birliğiyle karşılaşmış onları yendi ve altısını yakalayıp esir ettiler. Tartûs'tan ayrılan donanma Marakiya açıklarında demirledi. Donanmaya eşlik eden Hospitalierler, gemilerin küçük olan iki tanesiyle Marakiya'ya geçti. Burada yağmalar yapıp yiyip içtiler. Ancak bu sırada Müslüman bir birlik Haçlıların yalnızca iki gemiyle kıyıya geldiklerini, donanmanın geri kalanının açıkta demirlediğini görünce onlara saldırdı. Şövalyelerden biri ile yanlarındaki yirmi adamlarını öldürdüler. Bunun üzerine, kıyıya çıkarma yapan grup Marakiya'dan ayrıldı ve ardından donanma Kıbrıs'a geri döndü³⁷.

Öyle görünüyor ki Haçlılar, Memlûklerin bir süredir içerisinde buldukları siyasi krizi ve yakın zamanda İlhanlılar karşısında mağlup olmalarını bir fırsata çevirmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Her ne kadar tam olarak istediklerine ulaşamadılarsa da aynı sene (1300) onlar açısından yeni bir fırsat doğdu. Gazan Han tekrar Kıbrıs'a elçi³⁸ gönderdi ve kendisinin, bu yılın son aylarında Memlûklere karşı yeni bir sefer düzenleyeceğini, Kral (II. Henry) ve tüm Frenklerin gelerek kendisiyle Kilikya Ermeni Krallığı topraklarında buluşmalarını teklif ediyordu³⁹. Kıbrıs Kralı *elinden gelenin en iyisini yaptı* ve Kasım ayında yeni bir birliğin hazırlanmasını sağladı. Yaklaşık üç yüz kişilik bu birliğin başında Amaury de Lusignan bulunuyordu. Hospitalier ve Templier şövalyeleri de yaklaşık aynı sayıda veya bundan biraz daha fazla askerle ona katıldı. Yeni hazırlanan bu Haçlı ordusu denize açıldı. Hatta Büyük Üstadı James de Molay, Kral II. James'e gönderdiği 8 Kasım tarihli mektubunda, ona, “*şu anda, tarikat mensuplarının, yıl boyunca at ve silahlarının bakımlarını yaptıkları Tartûs [Arvad] Adası'na gitmek için yola çıkmak üzere oldukları*” haberini veriyordu⁴⁰. Nihayet Haçlılar önce Arvad Adası'na geldiler ve daha sonra Tartûs'a geçip bir süre burada beklediler⁴¹. Ne var ki Moğollardan

³⁶ *Templar of Tyre* 2003, s. 155-6; Sanudo 2016, s. 385.

³⁷ *Templar of Tyre* 2003, s. 155-6; Sanudo 2016, s. 385; Amadi 1891, s. 235-6; Bustron 1886, s. 131-2.

³⁸ Templier Şövalyelerinin Büyük Üstadı James de Molay'ın Aragon Kralı II. James'e Limasol'dan yazdığı 8 Kasım 1301 tarihli mektupta; bunların Ermeni Krallığı'nın elçileri olduğunu ve Gazan Han'ın şu sıralarda ordusuyla birlikte Sultan'ın topraklarına giriş noktasında [sınırında] bulunduğunu, öğrendiğini haber vermek üzere geldiklerini ifade ediyor. Bkz. *Letters* 2016, s. 168. Bu gelenler kuvvetle muhtemel Moğolların Ermeni Krallığı'na gönderdikleri elçiler ve burada onlara katılan Ermeni Krallığı'nın elçilerinden oluşan heyetti.

³⁹ *Templar of Tyre* 2003, s. 157; Sanudo 2016, s. 385.

⁴⁰ *Letters* 2016, s. 168.

⁴¹ *Templar of Tyre* 2003, s. 157.

henüz bir iz yoktu. Gazan Han bir süre önce ikinci Suriye seferi için İran'dan ayrılmış idiyse de henüz yoldaydı. Reşidüddin'in verdiği tarih doğruysa Han 17 Kasım'da Musul civarındaydı⁴² ki bu da takriben Haçlıların Arvad Adası'nda bulunduğu tarihlere denk geliyor gibi görünmektedir. Tartûs'taki bekleyişlerine rağmen Moğollardan henüz bir haber olmayışı ve dahası Müslümanların, onlarla savaşmak üzere büyük bir birlik topladığına ilişkin haberler üzerine, muhtemelen ana karada belli bir güç⁴³ bıraktıktan sonra Haçlılar Tartûs'tan ayrılıp Arvad Adası'na geri çekildiler⁴⁴.

Memlûkleri mağlup etmesine rağmen, Gazan Han ilk Suriye seferinin ardından, tekrar geri gelmek üzere bölgeden ayrılmıştı. Ancak onun Suriye'den ayrılmasının ardından Memlûk tarafı Suriye'ye yürümek üzere harekete geçmişti. Bununla birlikte, Memlûkler bir yandan da Gazan Han'ın Suriye'deki Moğol askerlerinin komutanı olarak geride bıraktığı emir Seyfeddin Kıpçak⁴⁵ ve diğer bazı komutanlarla gizli görüşmeler sürdürdü ve taraf değiştirmeleri için onlara tekliflerde bulundu. Nihayet olumlu karşılık alınmasıyla, birkaç ayın ardından Suriye yeniden Memlûk hâkimiyetine girmiş oldu. Suriye'deki Moğol birliklerine karşı harekete geçmiş olan Memlûk ordusu, söz konusu taraf değiştirmenin ardından, bölgeye ulaşip burada Memlûk otoritesini tesis etti, yeni atamalar yapıldı ve ordu Haziran (1300) ayında Kahire'ye döndü⁴⁶.

Gazan Han ikinci Suriye seferine başlarken emir Kutlukşah'ı öncü birliklerin komutanı olarak atamış ve 16 Eylül 1300 tarihinde yola çıkmasını emretmişti. Ayrıca Klikya Ermeni Kralı ve Kıbrıs'taki Haçlılara da ona katılmaları için gerekli haberler gönderilmişti⁴⁷. Daha sonra da Gazan Han'ın kendisi, beraberindeki kuvvetlerle yola koyulmuştu. Yukarıda işaret edildiği üzere, Kasım'ın ortalarında Musul civarında olan Gazan Han Aralık ayının son günlerinde Fırat'ı geçti ve 3 Ocak 1301'de Halep yakınlarına kadar ulaşip burada kondu⁴⁸. Bu sırada Reşidüddin, *düşmanın* (Memlûkler) karşı harekâta geçip geldiğine dair *şayiaların* ulaştığını, bunun bir panik havası yarattığını, hatta askerlerin hazırlanmasına dair emirler çıktığını, ancak daha sonra ise bu haberlerin asılsız olduğunun anlaşıldığını bildirmektedir⁴⁹.

Aslında haberler asılsız değildi. Gazan Han'ın yeniden harekete geçtiğine ilişkin haberlerin Suriye'ye ulaşması üzerine halk paniğe kapılmış ve söylentiler kulaktan kulağa yayılmıştı. Bunun üzerine Memlûk sultanı Muhammed b. Kalavun karşı harekâta geçmiş ve Ekim sonlarında ordusuyla birlikte Suriye'ye doğru yola koyulmuştu. Kaynakların ittifakla bildirdiği üzere bu yılın (1300-1301) kış mevsimi son derece sert geçiyordu ve Memlûk ordusu kuzeye doğru ilerledikçe mevsim şartları daha da ağırlaştı. Memlûkler Hama yakınlarına kadar geldiğinde şartlar artık ilerlemeye imkân vermedi ve

⁴² Reşidüddin 2013, s. 283.

⁴³ *Templar of Tyre* 2003, s. 158; *Letters* 2016, s. 167. Ayrıca aşağıya bakınız.

⁴⁴ *Templar of Tyre* 2003, s. 157; Bustron 1886, s. 133; Amadi 1891, s. 237.

⁴⁵ Emir Seyfeddin Kıpçak aslında, daha önce Gazan Han'a sığınmış Moğol asıllı bir memlûk emiriydi. Hakkında bkz. Safedi 1998, s. 61-72; İbn Hacer 1997, s. 145-6.

⁴⁶ Baybars el-Mansûri 2010, s. 345-6; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 382-3.

⁴⁷ *Templar of Tyre* 2003, s. 157; Hayton 2023, s. 209.

⁴⁸ Reşidüddin 2013, s. 283; ayrıca bkz. Hayton 2023, s. 209.

⁴⁹ Reşidüddin 2013, s. 283.

ordu burada, Avcâ Nehri kenarında bir süre konakladı. Söz konusu mevsim şartlarında askerin burada çok fazla beklemesine imkân yoktu ve ordudaki hayvanlar da telef olmaya başlayınca sefer ertelenmek zorunda kaldı. Sultan Muhammed b. Kalavun geri dönerek Ocak (1301) ayının son günlerinde Kahire'ye ulaştı⁵⁰.

Gazan Han Halep'in ardından Kinnesrin yakınlarına hareket etti ve kendisi buradan daha fazla ileri gitmezken, Kutlukşah'ı, beraberindeki orduyla Sarmin'e gönderip orada beklemesini emretti⁵¹. Ancak mevsim koşulları tıpkı Memlûk ordusu gibi Moğollar için de oldukça zorlayıcıydı. Bölge halkından işittiklerini aktaran Yûnîni'nin kayıtlarına göre, bazen kar bazen yağmur olmak üzere, kırk bir gün boyunca yağmaya devam etmişti⁵². Her ne kadar Gazan Han'ın geri dönüşünü, onun bu sefer sırasında hastalanmasıyla ilişkilendiren kaynaklar⁵³ varsa da daha çok kaynakta, mevsim şartlarının tahammül edilemez oluşunun asıl sebebi teşkil ettiği gözlemlenmektedir⁵⁴. Hava şartlarının ağırlığını dile getirmekle beraber, Reşîdüddin'in "*İslâm Pâdişâhı Müslümanların ülkelerine acıdı ve daha fazla ilerlemedi*" diyerek⁵⁵ Gazan Han'ın geri çekilişini ve bir anlamda seferin sonuçsuz kalışını yumuşatmaya çalışmasına rağmen, Arapça kaynaklar, bu sefer kapsamında Suriye'de buldukları sırada İlhanlıların Antakya civarından Sarmin'e kadar uzanan sahada yaptıkları yağmaları, katilleri ve zulümleri detaylıca anlatmaktadır⁵⁶. Bu haberlere göre Moğollar o kadar çok Müslüman erkek ve kadını esir etmişlerdi ki onları, kişi başı on dirhemden satılığa çıkardılar. Epeyce bir kısmını satın alanlar ise Moğollara destek veren Ermeni Kralı II. Hetum, Ermeniler, Gürcüler ve bazı Hristiyanlardı⁵⁷.

Gazan Han emîr Kutlukşah'ı öncü birliklerin başında Suriye'ye gönderdiğinde, Ermeni Kralı ve Haçlılar ona katılmak üzere çağırılmıştı. Kral II. Hetum da çağrıya uyarak kuvvetleriyle birlikte Kutlukşah'ın yanına gitmiş ve hatta beraberinde Guy de Ibelin ve Cübeyl Kontu John'u da getirmişti⁵⁸. Mevsim şartları dolayısıyla bir sefer yapılamayacağı anlaşılınca, *Templar of Tyre*'in (Sur Tapınakçısı)⁵⁹ kayıtlarına göre, Kutlukşah, hava şartları dolayısıyla yolda çok fazla sıkıntı çekildiğini onlara söyledi ve Gazan Han'ın da bu sırada çok ağır şekilde hastalandığını bildirdi⁶⁰. Bu sebeplerle Kutlukşah da "*Halep'ten Hims'a kadar olan tüm bölgeyi yağmaladı ve daha fazla bir şey*

⁵⁰ Baybars el-Mansûri 2010, s. 350; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 384; Yûnîni 2007, I, s. 457-8; Nuveyri 2004, XXXI, s. 257-8; Aynî 1992, s. 128-30.

⁵¹ Reşîdüddin 2013, s. 283-4.

⁵² Yûnîni 2007, I, s. 459.

⁵³ *Templar of Tyre* 2003, s. 157; Sanudo 2016, s. 385; Hayton 2023, s. 209.

⁵⁴ *Templar of Tyre* 2003, s. 157; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 384; Yûnîni 2007, I, s. 459; Baybars el-Mansûri 2010, s. 345-6; Reşîdüddin 2013, s. 283-4.

⁵⁵ Reşîdüddin 2013, s. 283-4.

⁵⁶ Yûnîni 2007, I, s. 458-9; Ebû'l-Fidâ 1997, s. 384.

⁵⁷ Yûnîni 2007, I, s. 458-9.

⁵⁸ *Templar of Tyre* 2003, s. 157.

⁵⁹ *Gestes des Chiprois* (The Deeds of the Cypriots / Kıbrıslıların Vesikaları) olarak bilinen kaynağın anonim derleyicisi. Hakkında bkz. *Templar of Tyre* 2003, s. 1-14 (P. Crawford "Giriş" yazısı); Minervini 2006, s. 530.

⁶⁰ *Templar of Tyre* 2003, s. 157.

yapamadan [Gazan Han'ın ardından] kendi ülkesine geri döndü"⁶¹. Öyle görünüyor ki buradaki Haçlılar da Arvad Adası'na gittiler. Bunun üzerine Amaury de Lusignan, Templierler, Hospitalierler ve "Tartûs [Arvad] Adası'ndaki diğer iyi adamlar" Moğolların geri döndüğünü duyup kendileri de Kıbrıs'a dönmeye karar verdiler. *Templar of Tyre* kayıtlarına bu noktada; "onlar [Kıbrıs'a] geri dönüşlerinden önce, [Tartûs'a] geri gittiler çünkü Müslümanlar toplanmış ve onlara zarar vermek üzere Tartûs şehrine yürümüşlerdi. Adamlarımız güçlü şekilde direnmiş, Müslümanların bazılarını indirmiş, birkaçını da esir almışlardı. Ancak kendileri de çok sıkıntı yaşamıştı" şeklinde devam etmektedir⁶². *Templar of Tyre*'in kayıtları, aslında Aragonlu bir soylu olup hac yolculuğuna çıkarak Kıbrıs'a gelen ve burada Hospitalier tarikatına katılan Bernart Guillem'in⁶³ mektubuyla birlikte okunduğunda Haçlıların aynı anda hem Arvad Adası hem de Tartûs'ta bulduklarına ilişkin kanaat güçleniyor. Ondan okursak:

... "onların [Kıbrıs'tan yola çıkan Haçlıların] hepsi Kutsal toprakların yaklaşık iki mil açığındaki Arvad Adası'na geldiler. Buradan, yirmi beş gün veya daha fazla kaldıkları, pek çok da tehlikeli durumla karşılaştıkları ana karaya geçtiler. [Kıbrıs'tan gelen] Haçlılar, Ada'daki ve ana karadakililerle birlikte dört aydan fazla kaldılar. Ve bu mektubun yazıldığı sırada hâlâ oradalar ki her gün Gazan'ın gelişini bekliyorlar. Orada, bu yıl katlanmak zorunda kaldıkları sert kış şartlarında askerî ekipmanlarının çoğu kaybedildi veya zarar gördü. Amacımızı, yapabildiğimiz en iyi şekilde gerçekleştirmeyi umarak yukarıda bahsedilen, Ada'daki lordların yanına geldik ve orada, inancımızdan olan diğerlerinin yanında uzun süre kaldık"⁶⁴.

Öyle anlaşılıyor ki Haçlılar Tartûs'a ilk geldiklerinde gelişmeleri takip etmek adına burada belli bir kuvvet bırakmış, asıl güç ise Arvad Adası'nda konuşlanmıştı. Gazan Han'ın geri döndüğünü öğrenmeleri ve *Templar of Tyre*'in bahsettiği son mücadelenin ardından Haçlıların hepsi Kıbrıs'a geri döndüler⁶⁵.

1301 yılının baharı itibarıyla Moğollar, Ermeniler ve Haçlılar Suriye'den tamamen ayrılmış ve her biri kendi ülkesine dönmüştü. Bu fâsıla aynı zamanda Memlûkler de dâhil olmak üzere hepsi açısından bir muhasebe vaktiydi. Çünkü İlhanlıların ilk Suriye seferinde Memlûkleri yenilgiye uğratmaları, Suriye'nin savaşmaksızın ellerinden çıkması, ikinci Suriye seferinin ise akim kalması ve aynı zamanda hem Ermenilerin hem de Haçlıların Moğollarla birlikte hareket etme konusunda son derece istekli olmaları Moğolların ilk fırsatta yeniden Suriye'de olacaklarının açık göstergeleriydi. Üstelik İslâm dünyasının liderliği iddiasında bulunan Gazan Han Memlûkleri bir kez yenip bu iddiasını güçlendirmişken bu kadar kolay vazgeçmeyeceği de aşikârdı. İşaret edilen bu gerçekler ortadayken bir sonraki savaş için stratejik hamleler yapmak ve hazırlanmak en gerçekçi seçenek gibi duruyordu. Nihayet Memlûklerin

⁶¹ *Templar of Tyre* 2003, s. 157.

⁶² *Templar of Tyre* 2003, s. 158.

⁶³ Enteçalı Bernart Guillem'in Aragon Kralı II. James'e yazdığı, 1300 yılının sonu veya 1301 yılının hemen başlarına tarihli mektup için bkz. *Letters* 2016, s. 166-7.

⁶⁴ *Letters* 2016, s. 167.

⁶⁵ *Templar of Tyre* 2003, s. 157-8; Sanudo 2016, s. 385; Hayton 2023, s. 210; ayrıca bkz. Schein 1979, s. 811.

politikası da bu yönde oldu. İhlanlıların Suriye seferinde Moğollara destek veren ve yanlarında yer alan Klikya Ermenileri ilk etapta en erişilebilir hedef durumundaydı⁶⁶. Bazı idari düzenleme ve atamaların da yapıldığı yaklaşık bir yıllık toparlanma sürecinin ardından Memlûkler harekete geçti. Memlûk emîrleri Bedreddin Bektaş ve Aybek el-Hazindâr, beraberlerine verilen kuvvetle Mısır'dan ayrıldı ve Hama'ya geldiler. Şehre ulaştıklarında komuta, bu sırada Hama nâibi olan Zeynüddin Ketboğa⁶⁷ tarafından üstlenildi. Ebû'l-Fidâ'nın da katıldığı birlik 23 Haziran'da (1302) Hama'dan ayrıldı, 28 Haziran'da Halep'e ulaştı ve 4 Temmuz'da Bagras geçidini aştı. Memlûk askerleri artık Klikya Ermeni Krallığı'nın sınırlarındaydı, ilerleyerek Sis'e geldiler ve etrafa yayıldılar. Ekinler ateşe verildi ve *ne bulunduysa yağmalandı*, pek çok ganimet ve esir alındı. Sadece Sis Kalesi'ne girmeyi başaranlar kurtulabilmişlerdi⁶⁸. Sefer başarıyla tamamlandı. Temmuz'un son günlerinde ise Dımaşk'ta müjde davullarının sesleri duyuluyordu⁶⁹.

Memlûkler bir yandan Ermenilerle alakadar olurken bir yandan da bölgedeki diğer gelişmeleri takipteydiler. Zira 1301 yılının sonlarına doğru Arvad Adası'nda önemli gelişmeler olduğu anlaşılıyor. Templierler çoğunlukta olmak üzere Arvad Adası'nda Haçlıların bulunduğu işaret edilmişti. Memlûkler aleyhindeki son gelişmelerde Templier Şövalyelerinin üstlendiği veya en azından üstlenmeye çalıştıkları rol öyle anlaşılıyor ki Papalık nezdinde bir karşılık buldu. 1301 yılının 13 Kasım'ında, Papa VIII. Boniface, ilan ettiği genelgeyle Arvad Adası'nın tamamında Templier Şövalyelerinin hâkimiyetini tanıdı⁷⁰. Bu tarihten önce Templierler yine Ada'da hâkimdi, ancak adadaki gelirlerin yarısı hukuken Tartûs Kilisesi'ne aitti. Bu genelgeyle birlikte Ada'daki tüm gelirler ve adanın hâkimiyeti Templierlere geçmiş oldu ki Templierlerin Ada'da yaptıkları ve yapacakları tahkimat ve inşaa faaliyetleri dolayısıyla masraflarının artışı Papa'nın bu kararının gerekçeleri arasında yer alıyordu⁷¹. Hangi gerekçeyle alınmış olursa olsun gerçekten bu karara yakın tarihlere kaynaklar Ada'da yeni bir takım inşaa faaliyetlerinden bahsetmektedir. Bu bağlamda Marino Sanudo şunları ifade ediyor: “1302 yılında, Templierlerin Üstadı Tartûs Adası'nda bir yer/merkez (house) inşaa etti ve

⁶⁶ Makrîzî ve Aynî, Ermeni Kralı'nın ödemesi gereken vergiyi kesmesi ve Memlûk Sultanı'na olan bağlılığını terk edip Gazan Han'a tâbi olmasını bu seferin gerekçesi olarak zikrediyorlar. Ancak sefere bizzat katılan Ebû'l-Fidâ böyle bir hususa değinmiyor. Aslında Ermeni Kralı'nın, Moğolların Memlûklere karşı seferine iştirak edip onlarla hareket etmesi zaten Makrîzî ve Aynî'nin işaret ettiği eylemlerinin bir yansıması olarak da görülebilir. Bkz. Makrîzî 1939, s. 922; Aynî 1992, s. 183.

⁶⁷ Hakkında bkz. Kanat 2019, s. 47-9.

⁶⁸ Ebû'l-Fidâ 1997, s. 386; *Templar of Tyre* 2003, s. 160; Makrîzî 1939, s. 922-3; Aynî 1992, s. 183-4; İbn Tagriberdi 1992, s. 122; ayrıca bkz. Ersan 2007, s. 220-21; Kanat 2000, s. 96; Gökhan 2014, s. 94.

⁶⁹ İbn Kesîr 2015, s. 16.

⁷⁰ Edbury 1991, s. 106; Burgtorf 2011, s. 74-5.

⁷¹ Bununla birlikte A. Demurger'e göre bu karar daha çok Arvad Adası'nın “*Tapınak aracılığıyla Hristiyanlara ait olduğunu bir defa daha vurgulamak üzere*” alınmış bir karardı. Bkz. Demurger 2021, s. 154.

*Türklere, yapabildiği kadar çok zarar verebilsin diye meclislerinin çoğunu orada gerçekleştirdi*⁷². Devamını ise 701 (1301/1302) yılı havadisleri bağlamında Aynî getiriyor:

“Bu sene, Trablus naibi emîr Seyfeddin Esendemir Sultan’a haber gönderdi ve şöyle dedi: Frenkler Trablus’un karşısındaki Ada’da inşa faaliyetlerine girişmişti; burada bir hisar yaptılar ve oraya alet-edevat yığıp adamlarını naklettiler. Faaliyetlerini o kadar arttırdılar ki denize açılmaya, cürüm işlemeye, tekneleri ele geçirmeye ve bu sayede sahil halkına zarar vermeye başladılar... Ve onlar [Frenkler] orada bir kale yapmak istiyorlar ve onu yaparlarsa bu işi halletmek Müslümanlar için zor olur”⁷³.

1291 yılında Memlûklerin Akka’yı fethetmeleriyle, Haçlıların Arvad Adası’na gelerek burayı tahkim etmelerinden sonra, öyle anlaşılıyor ki Papa’nın kararı ve Moğollarla ilişkiler bağlamında Templierler 1301 yılı sonları ve 1302 yılı başlarında Ada’da yeni bir tahkimat sürecine girdiler. Üstelik haberlere bakılırsa bu yalnızca tahkimatla kalan bir gelişme değil, Ada’nın mühimmat ve asker sayısı açısından desteklenmesini de kapsıyordu. Zamanını tam olarak kestiremeseler de Memlûkler Moğollarla yeniden karşı karşıya geleceklerinden kesin olarak emindiler. Dolayısıyla hem Arvad Adası’nda bulunan hem de kritik süreçlerde buraya gelen Haçlıların yarattığı tehlikenin zaten farkında olan Memlûkler için bu son gelişmeler karşısında bir tedbir almamak büyük stratejik hata olurdu.

Yukarıda işaret edilen hususlarla birlikte Memlûk kaynaklarının, bu Ada’daki Haçlıların Müslümanlara, bilhassa sahildekilere çok büyük zararları olduğunu ittifakla ifadelerine değinmek gerekiyor. Bunlar tek tek ay veya yıl belirtilmeksizin Ada’nın fethine ilişkin kayıtlarla birlikte verilen genel nitelikli haberler olmasına rağmen, öyle anlaşılıyor ki, 1291 yılı ile Ada’nın fethedildiği tarihe kadar geçen on yıllık süreçte buradaki Haçlılar boş durmamış ve özellikle kıyılarda epeyce zarara sebep olmuşlardır. Yukarıda Aynî’nin alıntılanan kaydı zaten bunu teyit ediyor⁷⁴. Bununla birlikte, Ebû’l-Fidâ’nın, 1291’den sonra buraya yerleşen Haçlıların *“...Ada’dan çıkıyorlar ve Müslümanların ve bu sahillerde, gelip gidenlerin yollarını kesiyorlar”* kaydı özellikle önemli görünüyor⁷⁵. Zira Arvad Adası’ndaki Haçlı varlığı öyle anlaşılıyor ki Memlûkler açısından yalnızca bir güvenlik tehdidi oluşturmuyor aynı zamanda ciddi ekonomik zararlara da sebep oluyordu.

Trablus naibi⁷⁶ emîr Seyfeddin Esendemir el-Gürcî’nin (Gürcü) uyarıları hemen dikkate alındı. Bunun üzerine Arvad Adası’na sefere çıkacak olan emirlerin hazırlanması ve diğer askerlerin de onların ihtiyaç duyacakları her şeyi hazır hale getirmeleri hususunda gerekli emirler verildi. Ada’ya gerçekleştirilecek seferde kullanılmak üzere

⁷² Sanudo 2016, s. 385.

⁷³ Aynî 1992, s. 184; ayrıca bkz. Makrîzî 1939, s. 923.

⁷⁴ Bu haberlere dair ayrıca bkz. Baybars el-Mansûrî 2010, s. 366; İbn Kesîr 2015, s. 19; Yüniñî 2007, II, s. 681-2; İbnü’l-Devâdârî 1960, s. 80; Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10; Ebû’l-Fedâil 1985, s. 587-88; Aynî 1992, s. 184-5; İbn Tagriberdi 1992, s. 123.

⁷⁵ Ebû’l-Fidâ 1997, s. 387.

⁷⁶ Ebû’l-Fidâ onu “nâib alâ sahil” olarak kaydediyor (Ebû’l-Fidâ 1997, s. 387). Hakkında bkz. İbn Hacer 1997, s. 226-27.

dört Şîni⁷⁷ gemi teçhiz edildi. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından mürettebat sefere çıkacak olan gemilerle Sultan, emîrler ve halk için bir savaş gösterisi yaptı. Ne var ki gerçek bir savaş gibi tasarlanan bu gösteride gemilerden birisi hasar alarak battı. Bu durum tam sefer arifesinde, bazı kimselerce bir uğursuzluk ve bu gemilerin böyle bir sefer için yetersiz kalacakları söylentilerine sebep olduysa da *bazı din ve hayır ehli* devreye girerek bunun aslında iyiye işaret olduğunu söylediler. Çünkü bu hasar alan gemide zalimlik ve despotluğuyla maruf Cemaleddin Akkuş el-'Alâî adında bir emîr boğularak ölmüştü. Söz konusu *hayır ehli* bu olumsuz hadiseyi tam tersi şekilde değerlendirdi ve hatta böyle zalim birinin boğulmasını bu seferin ilk fethi olarak yorumlayıp olumsuz söylentileri bertaraf ettiler. Hasar alan gemi tamir edildikten⁷⁸ sonra diğer gemilere katıldı ve donanma emîr Seyfeddîn Gühertâş el-Mansûrî komutasında sefere çıktı⁷⁹.

Donanma birliği önce Trablus yakınlarına geldi ve kıyıya yanaşırken borazanlar çalındı. Halk, kuşatma sırasında ihtiyaç duyulabilecek bir takım alet, nefit ve başka ihtiyaç duyulabilecek şeyleri kıyıya getirmiş bekliyordu. Gemiler buradan da destek aldı ve hazırlıklar tamamlanınca gece yarısı tekrar harekete geçtiler. Sabahın erken vakitlerinde bu kez Arvad Adası'nın kıyılarında savaş borazanları çalıyordu⁸⁰. Haçlı kaynakları gelenlerin on altı veya yirmi gemi olduğunu ifade ediyor⁸¹. Dört Şîni'ye Mısır'dan ve Trablus'tan daha küçük bazı gemilerin katılmış olması muhtemeldir ancak, yirmi, herhalde abartılı bir rakam olsa gerektir. *Templar of Tyre*'ın ifadelerine bakılırsa gelenleri gören tarikat mensupları oldukça korkmuşlardı, çünkü bu sırada, bazı küçük gemilerden başka Ada'da kalyonları bulunmuyordu⁸².

Memlûk gemileri mümkün olduğunca Ada'ya yaklaştı ve bu gemilerdeki askerler o kadar çok ok attılar ki hem kendileri hem de atları yaralanan Haçlılar kıyılarından belli ölçüde çekilmek zorunda kaldılar. Böylece karaya tutunan Memlûkler iki noktadan Ada'ya çıkarma yaptılar ve bu sayede Haçlıları Ada'nın iç kısmına doğru geri püskürttüler. Sonunda Haçlılar Ada'nın ortasında bulunan Templierlere ait kuleye sığınmak zorunda kaldılar. Bu sığınma artık Haçlıların kaçabilecekleri başka bir yerleri olmadığı anlamına da geliyordu. Kulede kuşatıldılar. Haçlı kaynaklarına göre, Haçlılar aman talep etti ve teslim oldular, ancak Memlûkler bunun gereğini yapıyarak onların bazılarını öldürdü ve bazılarını da esir ettiler. Tüm bunlar çok hızlı şekilde cereyan etmişti. Sabah henüz güneş doğmadan başlayan mücadele aynı gün öğleden sonra nihayete erdirilmişti⁸³. Böylece Arvad Adası 2 Safer 702 (26 Eylül 1302) tarihinde

⁷⁷ Memlûkler zamanında kullanılan büyük savaş gemilerinden olan Şîni (çoğulu Şevâni) hakkında bkz. Erol 2012, s. 60.

⁷⁸ Aynı batan gemi yerine yeni bir tanesinin teçhiz edildiğini kaydediyor. Bkz. Aynî 1992, s. 187.

⁷⁹ Baybars el-Mansûrî 2010, s. 366; Yûnîni 2007, II, s. 681; Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10; Makrîzî 1939, s. 928; Aynî 1992, s. 186-7.

⁸⁰ Aynî 1992, s. 187.

⁸¹ *Templar of Tyre* 2003, s. 160-61; Sanudo 2016, s. 385; Bustron 1886, s. 133.

⁸² *Templar of Tyre* 2003, s. 161.

⁸³ Aynî 1992, s. 188; Yûnîni 2007, II, s. 682.

fethedilmiş oldu⁸⁴. Her ne kadar Templier ve Hospitalierler destek vermek için Kıbrıs'tan yola çıkmak üzere idiyse de Ada'nın düştüğü haberi ulaşınca limandan ayrılmadılar⁸⁵.

Arvad Adası'nın fethi sırasında öldürülen ve esir edilen kişi sayısıyla alakalı olarak hem Haçlı kaynakları hem de Arapça yazılmış kaynaklar şaşkıncı olmayan şekilde bazı farklılıklar arz etmektedir. Bunlardan *Templar of Tyre* tam bir sayı vermezken M. Sanudo iki yüz kişinin öldürüldüğünü, elli kişinin esir alındığını ve üç yüz kadar da halktan insanın öldürüldüğünü belirtmekte; Amadi ve Bustron ise beş yüz okçu ile garnizona destek veren erkek ve kadın olmak üzere halktan dört yüz kişinin katledildiği veya esir edildiğini ifade etmektedir⁸⁶. Müslüman müelliflerin kayıtlarında ise haliyle sayılar daha yüksektir. Yûnîni ve İbn Kesîr'de ölü sayısı yaklaşık iki bin ve esir edilenler yaklaşık beş yüz kişi; İbn Habîb'te öldürülen yaklaşık bin ve esir alınan yaklaşık beş yüz kişi; Makrîzî'de (ele geçirilen ganimet ve esirlerin beşte biri Sultan'ın payı olarak ayrıldıktan sonra) ve İbn Tagrıberdî'de iki yüz seksen esir şeklindedir⁸⁷.

Fethinin tamamlanması, ganimet ve esirlerin alınmasının ardından, Yûnîni, Arvad Adası'ndan ele geçirilen esirlerden oluşan bir grup Frenk'in 15 Ekim'de Dımaşk'a getirildiğini kaydetmektedir. Tasvir ettiği manzaraya göre, bunlar dört yüz kişiden fazla olmakla beraber çoğu, prangalara vurulmuş halde deve veya atlara bindirilmiş ve dizi halinde birbirlerine bağlanmışlardı. Halk onları görmek için sokaklara çıktı. Bu Frenklerin çoğu Mısır'a gönderildi ve kalanlar da Şam'daki kalelere gönderilmek üzere dağıtıldı⁸⁸.

Sayıların farklılık göstermesi bir yana artık Arvad Adası'nda Haçlı varlığına bütünüyle son verilmişti. Kahire ve Dımaşk başta olmak üzere üç gün boyunca müjde davulları çalındı ve halk bu haberi sevinçle kutladı, ancak kaynaklar, Ada'dakilerden en çok zarar gören kişiler olarak bu haberlere, en fazla kıyılarda yaşayanların sevindiğini özellikle vurgulamaktadır⁸⁹.

1302 Eylül'ündeki seferle Arvad Adası Müslümanlar açısından bir sorun olmaktan çıkarıldı. Bununla birlikte, Ada'nın fethinin temsili değeri öyle anlaşılıyor ki kendisinden büyüktü. Zira Aynî, Kıbrıs Kralı ve Frenk ekâbirinin hâkimiyetinde olan bu adayı, onların, "Küçük Akka" olarak isimlendirdiklerine dikkat çekmektedir⁹⁰. Dolayısıyla Arvad Adası özellikle Haçlılar açısından doğuya tutunma ve bir gün yeniden geri gelme ihtimallerini canlı tutan önemli işaretlerden biriydi. Bu fetih söz konusu ihtimali onların elinden aldı. Aynı doğrultuda P. Edbury de Arvad'ın düşüşünün Kutsal Toprakları geri kazanmak için Kıbrıs temelli gayretlerin bitişini temsil ettiğine dikkat çekmektedir ki haklı görünüyör⁹¹.

⁸⁴ Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10; İbnü'd-Devâdârî 1960, s. 80; Ebü'l-Fedâil 1985, s. 587; İbn Kesîr 2015, s. 19. Aynî'de "28 Safer" şeklindedir. Bkz. Aynî 1992, s. 188.

⁸⁵ Amadi 1891, s. 239.

⁸⁶ Sanudo 2016, s. 386; Amadi 1891, s. 239; Bustron 1886, s. 133.

⁸⁷ Yûnîni 2007, II, s. 682; İbn Kesîr 2015, s. 19; İbn Habîb 1976, s. 253; Makrîzî 1939, s. 929; İbn Tagrıberdî 1992, s. 124.

⁸⁸ Yûnîni 2007, II, s. 682; ayrıca bkz. Nuveyrî 2004, XXXII, s. 10.

⁸⁹ Yûnîni 2007, II, s. 682.

⁹⁰ Aynî 1992, s. 188.

⁹¹ Edbury 1991, s. 106.

Son Haçlıyı Kovmak: Memlûklerin Arvad Adası'nı Fethi ve Doğu Akdeniz Güvenlik Politikası

Son olarak Arvad Adası'nın fethinin Memlûklerin özellikle doğu Akdeniz'deki varlık ve politikaları açısından ifade ettiği anlama değinmek uygun olacaktır. Arvad seferi her ne kadar olağanüstü şartlarda ve bu şartların zorlamasıyla gerçekleştirilmiş idiyse de Ada'daki Haçlıların eylemlerine ilişkin kayıtlar Memlûklerin, çok fazla erteleme imkânı olmaksızın onlara karşı bir tedbir almak durumunda kalacaklarını açıkça ortaya koymaktadır. Zira Ada'daki ve Kıbrıs'tan gelerek burayı bir üs olarak kullanan Haçlıların kıyı halkına verdiği zararların büyüklüğü, yukarıda işaret edildiği üzere, kaynaklarda ifade edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle Ebû'l-Fidâ'nın dikkat çektiği; sahillere, yani sahil kentlerine gelip gidenlere, bir başka ifadeyle daha çok tüccarlara ve dolayısıyla ticarete bu Ada'yı kullananlarca ne kadar zarar verildiği ortadadır.

Memlûk deniz kuvvetlerinin ve denizcilik politikasının sınırlılığı⁹² Haçlıların Suriye anakarasından çıkarılmalarından sonra doğrudan Arvad, Kıbrıs ve Rodos üzerine gidilerek Doğu Akdeniz'in bütünüyle Haçlılardan temizlenmesini sağlayacak bir politikanın üretilmesine belli bir tarihe kadar engel olmuş gibi görünüyor. Bunun yerine Memlûkler bu adalardaki Haçlıların faaliyetlerine çeşitli antlaşmalar, diplomatik kanallar ve zaman zaman yapmak durumunda kaldıkları tepki seferleriyle engel olmaya veya bunları dizginlemeye çalışmışlardır. Ancak bu tedbirlerin hiçbirisi kalıcı bir çözüm üretilmesine kâfi gelmemiştir. Bu kâfi gelemeyiş 1365 yılında Haçlıların İskenderiye'ye büyük bir baskın yapmalarına zemin hazırlamış ve Memlûk tarafı bu hadiseden büyük zarar görmüştür. Bu tarihlerden sonra Memlûklerin deniz politikasında bazı değişiklikler görünse de bunun fiilî yansımaları, ancak bir takım iç ve dış meselelerin halledilebilmesinden sonra görülebilecektir. Bu bağlamda, 1375 yılında Haçlı ve Moğolların bölgedeki işbirlikçilerinden Klikya Ermeni Krallığı'nın varlığına son verilmesi, 1426 yılında Kıbrıs'ın fethedilmesi⁹³, 1427 yılında Sultan Barsbay'ın Anadolu kıyısında kale satın alması, 1440 ve 1445 yılları arasında Rodos'a üç sefer düzenlenmesi⁹⁴ birbirini takip eden tesadüfi gelişmeler değildi. Dolayısıyla işaret edilen tüm bu gelişmelerin Memlûklerin doğu Akdeniz'de güvenli bir siyasi ve ekonomik saha oluşturma gayret ve politikalarıyla yakından ilgisi bulunmakta ve hatta bu politikanın doğrudan neticeleridir. Her ne kadar, yukarıda ayrıntılı şekilde ortaya konulan Moğol – Haçlı – Klikya Ermenileri iş birliği bağlamında ve bu iş birliğinin oluşturduğu baskılayıcı şartlarda gelişmişse de Memlûklerin Arvad Adası fethini işaret edilen güvenli saha oluşturma politikasının bir parçası ve erken bir yansıması olarak yorumlamak mümkün görünüyor.

Sonuç

1291 yılında Memlûklerin Akka'yı ve peşi sıra Haçlıların yerleştiği diğer kale ve şehirleri fethetmeleriyle Suriye anakarasında Haçlı varlığına son verildi. Ancak bu durum Haçlıların Levant'ta var olmaya devam edeceklerine dair ümitlerinin de hemen son bulduğu anlamına gelmiyordu. Nihayet bu düşüncelerini Arvad, Kıbrıs ve Rodos

⁹² Bkz. Ayalon 1971, s. 39-50.

⁹³ Memlûklerin Kıbrıs ile ilişkileri ve politikaları hakkında bkz. Ayaz 2016, s. 35-135; Buharalı 1995, s. 82-119; Çetin 2011, s. 327-43; Ziada 1933, s. 90-104; Ziada 1934, s. 43-66.

⁹⁴ Bkz. Kanat 1999, s. 393-406.

adalarında var olmaya devam ederek ve aynı zamanda bu adalar aracılığıyla yeniden ana karaya tutunma gayretleriyle devam ettirdiler. Oldukça küçük bir ada olmasına rağmen bunların en ileri noktasında ve ana karaya en yakın bulunanı Arvad Adası idi. Bu küçük adayı tek başına bir Haçlı merkezi ya da Haçlıların tüm faaliyetlerini sürdürebildikleri bir yer olarak tasavvur etmek buraya gereğinden fazla değer atfetmek anlamına gelir. Bunun yerine bu Ada'yı Akdeniz'de var olmaya çalışan Haçlıların ileri bir karakolu olarak düşünmek ve diğer adalarla, özellikle de Kıbrıs'la koordinasyonu bağlamında bir değer atfetmek daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Öyle ki Frenklerin bu adayı "Küçük Akka" olarak nitelendirmeleri adanın onlar açısından, hem bir harekât üssü ve ileri karakol olması hem de burayı, ana karaya yeniden tutunmalarında önemli rol oynayacak bir *basamak noktası* olarak görmeleriyle yakından ilgilidir.

Arvad Adası'nın yukarıda işaret edilen jeostratejik önem ve etkinliği Memlûk – Moğol mücadeleleri bağlamında da açıkça gözlemlenebilmektedir. İlhanlılar Suriye'yi ele geçirme gayretleri kapsamında, kendileri doğudan yaklaşırken, onlarla birleşen Ermenileri kuzeyden ve Haçlıları da batıdan, yani Kıbrıs ve Arvad adalarından harekete geçmeye teşvik etmişlerdir. Böylece Suriye üç koldan kuşatılmış olacak ve Memlûklerin bu mücadeleyi kazanma şansları mümkün olduğunca azaltılacaktı. Moğol ve Haçlıların bu planı tatbik etme istekleri ve (en azından planı uygulama düzeyinde) bunu gerçekten yapabilecekleri 1300-1301 kışındaki Moğolların (ikinci) Suriye seferi sırasında görüldü. Ne var ki çok ağır geçen kış şartları seferin istenilen şekilde yapılmasını engellemiştir. Ancak mevcut koşullarda böyle bir riskin bir kez daha alınamayacağını farkında olan Memlûkler bu üçlü koalisyonun kabiliyetlerini zayıflatmak adına bir takım tedbirler aldı ve bunlardan birisi 1302 yılında Arvad Adası'nın fethedilmesi oldu. Arvad Adası'nın fethi hem Moğolların Suriye'yi ele geçirme planlarını hem de Haçlıların yeniden ana karaya tutunma emellerini zayıflatan stratejik bir hamle olması bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte, Arvad Adası'nın fethinin, Memlûklerin ilerleyen tarihlerde daha yoğun şekilde çaba harcayacakları doğu Akdeniz'i güvenli hale getirme politikalarının erken yansımalarından biri olduğunu ifade etmek de mümkün görünüyor.

Son sözü, eserinin son bölümünü Moğollar ve Frenklerin Memlûklere karşı nasıl başarılı bir sefer yapabileceklerinin bir planı olarak kurgulayan ve bu sırada Arvad Adası'ndan nasıl istifade edeceklerini açıklayan Ermeni müverrih Hayton'a bırakalım: [Haçlılar, Moğollar ve Ermeniler hep birlikte Memlûklere karşı harekete geçtikten sonra],

*"... Özellikle de düşmanın denizden yardım almasını engellemek için deniz kıyısını ele geçirmeye çalışırız. Bu sırada Hıristiyan güçlerimiz de Ruad adasını güvence altına alabilir. Çünkü bu ada, bulunacağımız yere yakın olması ile kalyonlarımızın demir atması için uygun bir konumdadır ve düşmana zarar vermemiz için de ayrıca önemlidir. ...10 kalyon ve Ermeni ile Kıbrıs krallıklarının orduları buna iştirak ederlerse, deniz kıyısında yer alan kentler işgal edilir ve kolaylıkla yağmalanabilir, kalyonlar da Ruad adasında demirleyerek güven içinde kalabilir..."*⁹⁵.

⁹⁵ Hayton 2023, s. 269-70.

KAYNAKLAR

- Aktan 1999 Ali Aktan, "Memlûk – Haçlı Münasebetleri", *Belleten*, C. 63/S. 237, s.411 – 452.
- Allen 1853 William Allen, "On the Island of Ruad, North Syria", *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, Vol. 23 (1853), s.154-156.
- Amadi 1891 Francesco Amadi, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi*, C. I, ed. René de Mas Latrie, Paris.
- Ayalon 1971 David Ayalon, "Memlûkler ve Deniz Kuvvetleri", çev. Salih Özbaran, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. XXV, s.39-50.
- Ayaz 2015 Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler (1250-1517)*, İstanbul.
- Ayaz 2016 Fatih Yahya Ayaz, *Memlûk – Kıbrıs İlişkileri, Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti*, Ankara.
- Aynî 1992 Bedreddin el-Aynî, *İkdu'l-Cumân fî Tarihi Ehli'z-Zamân*, C. IV, tah. Muhammed Muhammed Emin, Kahire.
- Baybars el-Mansûrî 2010 Baybars el-Mansûrî, *Zubdetu'l-Fikre fî Tarihi'l-Hicre*, tah. Donald S. Richards, Beyrut.
- Belâzürî (t.y.) Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, tah. Abdullah Enis et-Tabbâi - Ömer Enis et-Tabbâi, Beyrut (tarih yok).
- Buharalı 1995 Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hâkimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 95, s.82-120.
- Burgtorf 2011 Jochen Burgtorf, "Die Templer auf Ruad (1300–1302)", *Ordines Militares, Colloquia Torunensia Historica*, Vol. XVI, s.63-92.
- Bustron 1886 Florio Bustron, *Chronique de L'Île de Chypre*, ed. René de Mas Latrie, Paris.
- Conrad 1992 Lawrance I. Conrad, "The Conquest of Arwad: A Source-Critical Study in the Historiography of the Early Medieval Near East", *The Byzantine and Early Islamic Near East I, Problems in the Literary Source Material*, ed. Averil Cameron - Lawrance I. Conrad, Princeton, s. 317-401.
- Çetin 2011 Altan Çetin, "Memlûklerin Kıbrıs İle İlişkileri", *Adalya* S. XIV, s.327-343.
- Demurger 2021 Alain Demurger, *Tapınakçıların Çöküşü, Jacques de Molay*, çev. Reşat Uzmen, İstanbul.
- Ebû'l-Fidâ 1997 Ebû'l-Fidâ, *Tarihu Ebi'l-Fidâ (el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer)*, C. 2, neşr. Mahmud Deyyûb, Beyrut.

- Ebü'l-Fedâil 1983, 1985 Mufaddal b. Ebü'l-Fedâil, *en-Nehcü's-Sedid ve Dürrü'l-Ferid fi mâ ba'd Tarihi İbni'lÂmid*, neşr. ve Fran. çev. E. Blochet, *Patrologie Orientale*, C. 14, Turnhout, 1983, s.211-508 (375-672); (1985), neşr. ve Fran. çev. E. Blochet, *Patrologie Orientale*, C. 20, Turnhout, s.1-267 (512-776).
- Edbury 1991 Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*, Cambridge.
- ed-Dımaşkî 1866 Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed ed-Dımaşkî, *Nuhbetü'd-Dehr fi Acâibi'l-Berr ve'l-Bahr*, neşr. M. A. F. Mehren, Saint Petersburg.
- el-Menbicî 1986 Agabyüs b. Kostantîn el-Menbicî, *el-Munteheb min Târih el-Menbicî*, ed. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut.
- Erol 2012 Burak Gani Erol, *Memlûk Deniz Kuvvetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Ersan 2007 Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, Ankara.
- Gibb 1969 H. A. R. Gibb, "The Rise of Saladin 1169-1189", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton – Marshall W. Baldwin, Wisconsin.
- Gökhan 2014 İlyas Gökhan, "Memlûk-Kilikya Ermeni Siyasî İlişkileri", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: Birlikte Yaşama Kültürü*, C. III, Ankara, s.67-104.
- Gökhan 2024 İlyas Gökhan, "Memlûk Sultanı Eşref Halil b. Kalavun'un Rumkale'yi Fethi (1292)", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, S. XIV, s.263-281.
- Halef 2020 Muhammed İbrahim Muhammed Halef, "Edvâu alâ Cezîreti Arvad (1099-1302 M. / 492-702 H.)", *Mecelletü'd-Dirâsâti't-Tarihîyye ve'l-Hadâriyyeti'l-Mısriyye*, Asyut.
- Hamevî (t.y.) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, C. I, tah. Ferid Abdülaziz el-Cundî, Beyrut (tarih yok).
- Hayton 2023 Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı*, çev./not. Altay Tayfun Özcan, İstanbul.
- Hitti 1959 Philip K. Hitti, *Syria, A Short History*, New York.
- Honigmann ve Bosworth 2000 E. Honigmann – C. E. Bosworth, "Tartûs", *The Encyclopaedia Of Islam*², C. X, Leiden, s.309-310.
- Irwin 1986 Irwin, Robert, *The Middle East in the Middle Ages*, London.
- İbn Habîb 1976 İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretü'n-Nebîh fi Eyyâmi'l-Mansûr ve Benih*, C. I, tah. Muhammed Muhammed Emin, Kahire.

Son Haçlıyı Kovmak: Memlûklerin Arvad Adası'nı Fethi ve Doğu Akdeniz Güvenlik Politikası

- İbn Hacer 1997 İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Durerü'l-Kâmîne fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*, C. I, III, neşr. Abdülvâris Muhammed Ali, Beyrut.
- İbn Kesîr 2015 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, C. XVI, tah. Komisyon, Katar.
- İbn Tagriberdi 1992 İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fî Mulûki Mısr ve'l-Kâhire*, C. VIII, neşr. Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut 1992.
- İbnü'd-Devâdârî 1960 İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Câmi'u'l-Gurer*, C. IX, neşr. Hans R. Roemer, Kahire.
- İbnü'l-Verdî 1969 İbnü'l-Verdî, *Tarihu İbni'l-Verdî*, C. II, neşr. Matbaatü'l-Haydariyye, Nəcəf.
- İdrîsî 2002 eş-Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-Müştâk fî İhtirâkı'l-Âfâk*, C. I, neşr. Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire.
- İskenderânî 1970 Nuveyrî el-İskenderânî, *Kitâbu'l-İlmâm*, C. IV, tah. Aziz Süryal Atiya, Haydarabad.
- Kanat 1999 Cüneyt Kanat, "Memluk Sultanı Melik ez-Zâhir Seyfeddin Çakmak'ın Rodos Seferleri (1440-1443-1444)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, s.393-406.
- Kanat 2000 Cüneyt Kanat, "Memlûkler ve Çukurova", *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*, haz. M. Sabri Koz - Erman Artun, İstanbul 2000, s.93-107.
- Kanat 2019 Cüneyt Kanat, "Ketboğa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek-2, İstanbul, s.47-49.
- Letters 2016 *Letters from the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th–13th Centuries*, trans. Malcolm Barber – Keith Bate, New York.
- Makrîzî 1939 el-Makrîzî, *es-Sulûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, C. I (3), tah. Muhammed Mustafa Ziyâde, Kahire.
- Minervini 2006 Laura Minervini, "Gestes des Chiprois", *The Crusades An Encyclopedia*, C. II, ed. Allan D. Murray, London, s. 1049.
- Mu'nîs 1987 Hüseyin Mu'nîs, *Atlasu Târîhi'l-İslâm*, Kahire.
- Nuveyrî 2004 Nuveyrî, *Nihayetü'l-Ereb fî Funûni'l-Edeb*, C. XXXI, tah. Necip Mustafa Fevâz - Hikmet Kaşlı Fevâz; C. XXXII, tah. İbrahim Şemseddin, Beyrut.
- Özaydın 2011 Abdülkerim Özaydın, "Tartûs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, s. 116-118.
- Özbek 2018 Süleyman Özbek, *Moğolları Durduran Türk Sultan Baybars*, Ankara.
- Özgüdenli 2008 Osman G. Özgüdenli, *Moğol İnanında Gelenek ve Değişim, Gazan Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul.

- Reşîdüddin 2013 Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, çev. İsmail Aka – Mehmet Ersan – Ahmad Hesamipour Khelejani, Ankara.
- Riley-Smith 1967 Jonathan Riley-Smith, *The Knights of St. John in Jerusalem and Cyprus*, New York.
- Safedî 1998 Halil b. Aybek es-Safedî, *A'yânü'l-Asr ve A'vânü'n-Nasr*, C. IV, tah., Ali Ebû Zeyd ve diğerleri, Beyrut.
- Sağlam 2017 Ahmet Sağlam, *Suriye'de Hâkimiyet Mücadelesi, İlhanlılar – Memlûkler (1298-1304)*, İstanbul.
- Salih b. Yahya 1898 Salih b. Yahya, *Tarihu Beyrut*, neşr. Luvis Şeyho, Beyrut.
- Sanudo 2016 Marino Sanudo Torsello, *The Book of Secrets of the Faithful of the Cross (Liber Secretorum Fidelium Crucis)*, trans. Peter Lock, New York.
- Schein 1979 Sylvia Schein, “Gesta Dei per Mongolos 1300. The Genesis of a Non-Event”, *The English Historical Review*, 94/373, s.805-819.
- Schmieder 1994 Felicitas Schmieder, *Europa und die Fremden: die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis in das 15. Jahrhundert*, Sigmaringen.
- Stewart 2001 Angus D. Stewart, *The Armenian Kingdom and The Mamluks: War and Diplomacy During The Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden.
- Stewart 2006 Angus Stewart, “Ruad”, *The Crusades An Encyclopedia*, C. IV, ed. Allan D. Murray, London, s. 1049.
- Strabo 1917 Strabo, *The Geography of Strabo*, trans. Horace Leonard Jones, C. VII, London.
- Şeşen 2000 Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbi ve Devri*, İstanbul.
- Templar of Tyre 2003 Paul Crawford, *The 'Templar of Tyre': Part III of the Deeds of the Cypriots*, Aldershot.
- The Old French 2016 “The Old French Continuation of William of Tyre, 1184-97”, *The Conquest of Jerusalem and the Third Crusade*, ed. Peter W. Edbury, New York, s.11-148.
- Theophanes 1997 Theophanes, *The Chronicle of Theophanes Confessor*, trans. Cyril Mango - Roger Scott, Oxford.
- Uyar 2012 Mustafa Uyar, “İlhanlı-Memlûk Mücadelesinde Bir Kırılma Noktası: Vâdî el-Hazindâr Savaşı”, *International Congress of Asian and North African Studies, (10-15 Eylül 2007 Ankara)*, Ankara, s. 1-8.
- Uzun 2020 Kazım Uzun, “VII. Haçlı Seferi ve Memlûk Devleti'nin Kuruluşu”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXXV/2, s. 727-751.
- Uzun 2023 Kazım Uzun, “Memlûk – Çağataylı İlişkilerine Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 23/1, İzmir.

Son Haçlıyı Kovmak: Memlûklerin Arvad Adası'nı Fethi ve Doğu Akdeniz Güvenlik Politikası

- Willermus 1943 Willermus Tyrensis, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, C. II, ed. and trans. Emily Atwater Babcock – A. C. Krey, Columbia.
- Yûnînî 2007 Kutbüddin el-Yûnînî, *Zeylu Mirâti'z-Zaman*, C. I, neşr. Hamza Ahmed Abbâs, Abu Dabi.
- Ziada 1933 M. Mustafa Ziada, “The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century”, *Bulletin of the Faculty of Arts*, Vol. I / P. I, s.90-113.
- Ziada 1934 M. Mustafa Ziada, “The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century”, *Bulletin of the Faculty of Arts*, Vol. II / P. I, s.43-66.

SUMMARY

The establishment of the Mamluk State was achieved and completed within the context of a Crusade (VII.) and the subsequent events. However, for nearly half a century following its establishment, the Crusaders and the struggle against them remained one of the two most significant concerns for the Mamluks. The other major issue was the Mongols and the struggle against them. From the perspective of the Ilkhanids, defeating the Mamluks remained a central objective for nearly the entire duration of Ilkhanid rule.

The Mamluks' struggle against both the Crusaders and the Mongols was of mutual interest even when these two powers were not allied. This was because the Mamluks' being at war with the Crusaders or the Mongols was dangerous in terms of giving opportunities to the other rival power. For this reason, the Mamluks pursued a direct anti-Crusader policy from the founding years of the state and the fight against the Crusaders became one of the most important agendas of all the sultans who ascended to the throne until 1291. In this context, after Sultan Baybars and Qalavun neutralized the Crusaders to a great extent, Sultan al-Ashraf Khalil completed the work started by his successors and in 1291, he put an end to the Crusader presence in mainland Syria by capturing Acre and other Crusader castles and cities in the region. Forced to leave the mainland, the Crusaders first crossed to Ruad and Cyprus. The Crusaders, mostly Templier knights, held Ruad Island until 1302 and used it as a base for operations both from there and from Cyprus to the Syrian coast.

The relatively small size of Ruad Island meant that the Crusaders had limited power there, and their influence was constrained when the Mamluk central authority was strong. However, the political crisis that emerged with the death of Sultan al-Ashraf Khalil in 1293, and the accession of a powerful ruler like Ghazan Khan to the Ilkhanate throne changed the balances. Exploiting the crisis in Cairo, Ghazan Khan decided to take action against the Mamluks. To strengthen his position, he also reached out to the Cilician Armenians and the Crusaders, encouraging them to launch an offensive against the

Mamluks. As a result, under these circumstances, the Crusaders in Cyprus and Ruad islands became particularly dangerous.

Ghazan Khan marched on Syria in 1299 and succeeded in defeating the Mamluks after a prolonged conflict. Although Ghazan Khan himself was compelled to leave Syria shortly thereafter, Mongol forces continued to hold control over the region for three months. However, due to Mamluk intervention, the Mongol commanders in Syria switched allegiance, thereby ending Mongol rule in the region. Despite this setback, Ghazan Khan organized a new campaign. He re-established contact with the Cilician Armenians and the Crusaders, launching a second campaign into Syria in the autumn of 1300. The Crusaders supported the Mongols in the hope of recapturing the Holy Land, and for this purpose the Hospitalier and Templier knights from Cyprus arrived on the island of Ruad and the coast of Tortosa. Nevertheless, the harsh winter of 1300-1301 diminished the prospects of a joint expedition, and the Mongols were forced to withdraw from Syria, only to return later. Likewise, the Crusaders also had to return to the islands of Ruad and Cyprus.

The failure of the Mongols' second Syrian campaign to achieve the desired results foreshadowed the prospect of a third campaign. However, the Crusaders' cooperation with the Mongols during the second campaign, along with their use of Ruad Island as a base, posed a significant threat to the Mamluks. Furthermore, in 1302, the Mamluks discovered that the Crusaders were engaged in new construction and fortification activities on Ruad Island. While the exact date was unknown, the Mamluks were certain that the Mongols would launch a third campaign into Syria and would seek to cooperate with the Crusaders once again. To prevent the Crusaders from using Ruad Island as a base once more, the Mamluks undertook an expedition to capture this strategically important but small island. Ultimately, after a naval operation, the Crusader presence on Ruad was eliminated, and the island came under Mamluk control in September 1302.

Ruad Island was not a large landmass and did not pose a significant threat to the Mamluks on its own. However, its proximity to the Syrian mainland and the Crusader presence there made it a strategic danger, particularly during critical periods. This was evident during the first two Mongol expeditions to Syria. To avoid repeating the same risk, the Mamluks launched the expedition in question during this critical period, when they anticipated a new Mongol campaign.

The conquest of Ruad Island was an early reflection of the Mamluk policy to secure the eastern Mediterranean for their own interests. The Crusaders had not only been damaging the coastal cities of Syria and their inhabitants, but also disrupting maritime trade. By conquering Ruad Island, the Mamluks gained an advantage in their struggle against the Mongols and significantly hindered the Crusaders' presence in the eastern Mediterranean, as well as their efforts to regain a foothold on the mainland. This conquest also marked an important step for the Mamluks in securing the eastern Mediterranean's coastal cities and maritime trade.